

Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích
Katedra pedagogiky a psychologie

Význam knihy pro dítě předškolního věku

bakalářská práce

Hana Kolomazníková

vedoucí bakalářské práce

Prof. PaedDr. Gabriel Švejda, CSc.

České Budějovice

2008

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

31. března 2008

Poděkování

Děkuji vedoucímu bakalářské práce, Prof. PaedDr. Gabrielu Švejdovi CSc., za rady, připomínky a metodické vedení práce.

Dále bych chtěla poděkovat všem, kteří mi pomohli svými radami a doporučili vhodnou literaturu.

A nakonec bych ráda poděkovala své rodině za podporu během studia vysoké školy.

Anotace

Název práce: Význam knihy pro dítě předškolního věku

Klíčová slova: Kniha, literatura, rozvoj čtenářství, text, pohádka, dítě v předškolním věku, mateřská škola.

Bakalářská práce se zabývá stručným psychickým vývojem dítěte předškolního věku ve vztahu ke knize, literatuře a počátkům čtenářství. Teoretická část je tvořena rešerší odborné literatury poslední doby. Vyúsťuje v část praktickou, kde jsem se zabývala výzkumným šetřením z pohledu rodičů a učitelek mateřských škol. Dle závěru výzkumné části jsou součástí bakalářské práce návrhy na řešení a náměty pro práci s knihou.

Abstract

Title: The importance of book for preschool kid

Key words: Book, literature, development of reading, text, fairy tale, preschool kid, kindergarten.

This bachelor work describes shortly the mental development of preschool kids in the reference to the book, literature and the beginning of reading. The theoretical part is made like a search from professional literature from last couple years. The practical part contains research from the view of parents and teachers in the kindergarten. In the end there are offered solutions and possibilities how to work with a book.

Obsah

ÚVOD.....	8
<u>1. TEORETICKÁ ČÁST.....</u>	<u>10</u>
1.1 STRUČNÝ PSYCHICKÝ VÝVOJ DÍTĚTE V PŘEDŠKOLNÍM VĚKU	10
1.2 UMĚNÍ A ESTETICKÁ VÝCHOVA	12
1.3 KNIHA, LITERATURA A DÍTĚ V PŘEDŠKOLNÍM VĚKU	13
1.4 VÝZNAM KNIHY A TEXTU Z HLEDISKA PSYCHOLOGIE.....	15
1.4.1 POHLED NA KLASICKOU POHÁDKU A JEJÍ VLIV.....	15
1.4.2 TERAPEUTICKÉ VYUŽITÍ TEXTŮ	19
1.5 LITERATURA PRO DĚTI	20
1.5.1 SPECIFIČNOST DĚTSKÉ LITERATURY	20
1.5.2 OBSAHOVÁ STRUKTURA DĚTSKÉ LITERATURY:	21
1.5.3 ŽÁNRY DĚTSKÉ LITERATURY:	21
1.6 KNIHA, LITERATURA A ČETBA V RVP PV	26
1.6.1 DÍTĚ A JEHO TĚLO – OBLAST BIOLOGICKÁ	27
1.6.2 DÍTĚ A JEHO PSYCHIKA – OBLAST PSYCHICKÁ	27
1.6.3 DÍTĚ A TEN DRUHÝ – OBLAST INTERPERSONÁLNÍ	28
1.6.4 DÍTĚ A SPOLEČNOST – OBLAST SOCIÁLNĚ-KULTURNÍ	29
1.6.5 DÍTĚ A SVĚT – OBLAST ENVIRONMENTÁLNÍ.....	29
1.7 VÝZNAM KNIHY Z HLEDISKA BUDOUCÍHO ŽÁKA ZŠ SE ZAMĚŘENÍM NA ČTENÍ	29
1.8 ROZVOJ DĚTSKÉHO ČTENÁŘSTVÍ.....	31
<u>2. PRAKTICKÁ ČÁST.....</u>	<u>33</u>
2.1 VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ.....	33
2.1.1 NÁZOR RODIČŮ	33
2.1.2 NÁZOR UČITELEK MŠ.....	35

2.2 PODPORA ČTENÁŘSTVÍ V ČR	36
2.2.1 VELETRH DĚTSKÉ KNIHY	36
2.2.2 DALŠÍ PROJEKTY	39
2.2.3 KNIHOVNY	40
2.3 PROSTŘEDNÍK LITERATURY	41
2.4 NÁMĚTY PRO PRÁCI S KNIHOU	42
2.4.1 PROJEKTY	43
2.4.1.1 SMOLÍČEK A NEPOSLUŠNÝ JELEN.....	43
2.4.1.2 BUDULÍNEK.....	44
2.4.1.3 O TŘECH MEDVĚDECH	45
2.4.1.4 KAMARÁDI.....	46
2.4.1.5 HAJEJ, HAJEJ KAMÍNKU, ZEM TI DĚLÁ MAMINKU	47
2.4.1.1 SKŘÍTCI	48
<u>ZÁVĚR.....</u>	<u>49</u>
<u>SEZNAM POUŽITÉ A CITOVANÉ LITERATURY</u>	<u>50</u>
<u>PŘÍLOHY</u>	<u>52</u>

Úvod

„Knihy jako nejvěrnější přátelé rády s námi rozmlouvají, o čemkoli s námi upřímně, jasně a bez přetvářky hovoří, poučují nás, utěšují a jako přítomné nám předvádějí i věci našemu zraku velmi vzdálené.“¹

Proč jsem si vybrala toto téma? Zkuste si na začátek zavzpomínat... Jak se Vám líbilo, když Vám jako malým dětem četli? S čím máte čtení spojené?

Já si vzpomínám, jak mě rodiče zahrnuli večer do postele, já jsem se zachumlala do té obrovské peřiny a mamka, někdy i tatka začali číst. Četli o všech těch princeznách, dracích, trpaslících a obrech, o tom, jak hloupý Honza vlastně vůbec nebyl hloupý, o tom jak vše vždy dobře končí, pohádky o pejscích a o malých klucích a holčičkách jako jsem byla já. Pokaždé si někdo udělal čas a já si mohla vybírat, co chci slyšet, a oni četli jednu pohádku za druhou. Vlastně ani nevím, jakou pohádku jsem měla nejraději, nejdůležitější bylo to, že mě v pokoji nenechali po tmě samotnou, že byli se mnou a já byla pro tu chvíli středem pozornosti.

Myslím si, že již od té doby se utvářel můj vztah ke knihám. Samozřejmě, že i pro mě bylo nemyslitelné nevidět večerníček, ale jak je to vlastně u dnešních dětí? A u jejich rodičů? Myslí si jejich maminky a tatínkové, že je čtení pořád důležité, mají děti raději pohádku na DVD, nebo se přece jen také rády bojí a fantazírují pod peřinou? A jaký je vlastně opravdu význam knihy? Nenechá se v dnešní moderní době nahradit jiným médiem?

V první části v krátkosti zmíním psychický vývoj dítěte předškolního věku. Dále se pak zaměřím na zjištění významu knihy a literatury pro dítě v tomto věkovém období. Zároveň bych chtěla poukázat propojenost s RVP PV.

V druhé části pak zjistím, jaký názor zaujímají ke knize rodiče dětí v předškolním věku a také učitelky na tomto stupni vzdělávání. Využiji dotazníkové metody.

¹ Komenský, J.Á.: *Jak dovedně užívat knih, hlavního nástroje vzdělávání*. Okresní knihovna M. J. Sychry, Žďár nad Sázavou, 1991 str. 4

Vztah ke knize dětí samotných ke knize, bych chtěla přiblížit pomocí zhodnocení programů uskutečněných při svých pedagogických praxích, ve kterých knihy a literaturu využiji.

1. Teoretická část

1.1 Stručný psychický vývoj dítěte v předškolním věku

Předškolním věkem se rozumí období přibližně od tří do šesti let (ovlivněno nástupem do ZŠ). Psychický vývoj v tomto období je zásadní vzhledem k dalšímu životu. Nejprve je ovlivňován tělesným zráním, poté jej ovlivňuje učení, získávání zkušeností, aktivní sociální život, autoregulace.

Tělesné zrání probíhá u všech dětí po celém světě obdobně (pokud nejsou narušeny základní podmínky – např. výživa). Ostatní je podmíněno prostředím, ve kterém dítě vyrůstá, ve kterém je vychovááno. Ovlivňují ho především rodiče, sourozenci, blízcí příbuzní, později učitelka v MŠ, kamarádi, zvyklosti a kultura dané společnosti, ale i podmínky bytové a finanční situace rodičů, množství podnětů apod. Proto jsou rizikem různé deprivace: deprivace citové, sociální, senzomotorické, činnostní.

Podstatnou pro toto období je aktivita. Ta je úzce propojena s citovými prožitky dítěte. K tomu, aby dítě rozvíjelo aktivitu, je důležitá potřeba jistoty a bezpečí. Bez naplnění této potřeby by se dítě rozvíjelo jen obtížně. Dítě, které se nemůže aktivně projevit, je vysoce frustrováno. Důležitá je možnost sebeprosazení dítěte.

V tomto období si dítě osvojuje základní normy chování. Ty závisejí na vývoji poznávacích procesů. Dítě předpokládá, že dobré chování je takové, za které může být odměněno. Ke konci předškolního období si začíná uvědomovat pocity viny, což je znakem autoregulace, dalšího milníku rozvoje svědomí. Toto období je obdobím heteronomní morálky. Normy dítě přejímá od lidí jemu blízkých. Při formování etických principů je role a vzor dospělého neoddiskutovatelná.

Od jiných osob přejímá i sebehodnocení, nastavují mu tzv. sociální zrcadlo. Důležitá je identifikace. Identifikace s někým, kdo je ostatními obdivován, zvyšuje sebevědomí dítěte. Za součást vlastní identity dítě považuje i osobní

teritorium. V průběhu předškolního období (okolo čtvrtého roku) si dítě uvědomuje svou pohlavní identitu, její neměnnost a určitý stereotyp pro toto pohlaví.

Rozvíjí se prosociální chování, začíná se rozvíjet empatie, dítě je schopno na čas potlačit své potřeby. Na prosociální chování mají vliv kognitivní kompetence (schopnost uvažovat z pohledu jiného člověka) a učení nápodobou. Opět jsou důležité vzory, protože dítě napodobuje, jak se k sobě chovají dospělí v jeho okolí. V tomto období se utvářejí základy citového chování, prožívání, regulace citových projevů, základy mezilidského chování a schopnosti v budoucnu tvořit uspokojivé vztahy.

Dalším znakem posunu ve zralosti osobnosti je schopnost navazovat vztahy s vrstevníky. Tyto vztahy jsou mnohem nejistější než vztahy s dospělými. Kamarády si vybírá egocentricky, měly by být podobní jemu samotnému. Jejich hry uvolňují tvořivost a fantazii. Mezi vrstevníky se pokouší o sebeprosazení, spolupráci i soupeření. Vedle vztahů s vrstevníky je pro socializaci důležité i osvojování si různých sociálních rolí.

Myšlení předškolních dětí je stále ještě určitým způsobem ohraničeno. Vnímání reality je subjektivní, je ovlivněno egocentrismem. Dítě plně nerespektuje zákony logiky. Dalšími znaky myšlení dítěte v předškolním věku jsou fenomenismus a prezentismus. Dítě si ještě plně neuvědomuje trvalost podstaty objektů. Změnu jedné vlastnosti – jednoho znaku bere jako proměnu věci, či osoby. Zároveň se dítě dokáže zaměřit buď na jeden podstatný detail, nebo na celek bez detailů. Nevidí možnost posuzovat problém z více úhlů.

V tomto věku mohou být děti často nařčeny ze lži, nejedná se však o lež v pravém slova smyslu, ale o tzv. konfabulaci. Pokud totiž dítě něčemu nerozumí, situaci si „zkreslí“ tak, aby se mu jevila pochopitelnější. Snaží se najít přímé a jednoznačné řešení. Dalším důvodem nepřesnosti může být zkreslení pod vlivem emocí. Tímto zkreslováním se rozvíjí fantazie, která je znakem magičnosti dětského myšlení. Fantazie je důležitá pro celkovou pohodu a harmonizaci dítěte. Dospělí by neměli děti za tyto konfabulace trestat, ale jemně pomáhat rozlišovat fikci a realitu.

Podstatným znakem dětského uvažování je animismus – přisuzování lidských vlastností a schopností věcem a zvířatům.

Úroveň myšlení lze odhadnout v běžných aktivitách dítěte, jako je kresba, hra, nebo vyprávění. Řeč se v předškolním období prudce rozvíjí. Rozšiřuje se slovní zásoba, používá věty rozvité a souvětí, dochází k osvojování gramatických pravidel. Mezi jednotlivými dětmi předškolního věku bývá v řeči značný rozdíl, který je zapříčiněn především tím, zda a jak často s dítětem mluví nějaká dospělá osoba.

Rozvíjí se i pojem času, pojem místa a chápání prostoru. Ty jsou taktéž zkráceny úrovní dětského myšlení.

V předškolním období se rozvíjí růst obratnosti. Rozvoj po fyzické stránce umožňuje dítěti nové pohyby, což vede k rozvoji psychomotorickému.

Pohyby jsou koordinovanější, dokáže už lépe napodobovat různé sporty, proto je to vhodné období pro základy plavání, lyžování, jízdy na kole.

Rozvíjí se i jemná motorika, k čemuž přispívá i obliba hry s drobnými předměty a výtvarným materiálem.

1.2 Umění a estetická výchova

Umění má při rozvoji osobnosti dítěte významnou úlohu, a proto je nedílnou součástí výchovného působení na dítě v předškolním věku. V tomto období se také vytváří estetické cítění a vztah dítěte k umění. Důležité je opakovaně se vracet k uměleckému dílu i k umění vůbec.

Dítě umění potřebuje a snaží se je i vytvářet. Odmalička rádo experimentuje s různými výtvarnými materiály, vnímá zvukomalebnost říkadél, rádo poslouchá příběhy. „*Neví pochopitelně nic o estetickém vnímání, ale pohládí barevnou předsádku knihy, zálibně opakuje verše, kreslí po zdi, skládá korálkové mozaiky...*“² Prostřednictvím těchto činností děti poznávají svět okolo sebe a rozvíjejí se po různých stránkách.

² *Dítě a kniha*. Tisk, n.p., Brno 1979 str. 10

Pro děti předškolního věku má umění tři podstatné funkce: umění jako hra, umění jako prostředek poznání a umění jako prostředek komunikace. Umění zprostředkovává svět pomocí symbolů, obrazů, metafor, pomocí emocí tak, jak je to blízké myšlení dítěte. Rozvíjí fantazii a může být nápomocno při socializaci. Umělecké ztvárnění učí děti dívat se na svět okolo sebe novým a netradičním pohledem. Probouzí a rozvíjí individualitu každého dítěte svými jedinečnými neopakovatelnými prožitky.

Předškolní věk je díky specifickému smyslovému vnímání a rozvoji fantazie vhodný pro počátky estetické výchovy.

Do dětského světa dnes vstupuje i kultura moderní a elektronická média. Tyto podněty je vhodné kombinovat s tradičním uměním, jako je například literatura.

1.3 Kniha, literatura a dítě v předškolním věku

Již malé dítě je pro literární komunikaci velmi vnímavé. Kniha se stává prostředkem k poznávání světa kolem i k poznání sebe sama, je způsobem jak objevovat krásu mateřského jazyka, jak si rozšířit aktivní i pasivní slovní zásobu, rozvinout fantazii a estetické city.

Literatura pro nejmenší dává podnět k rozumovému pochopení a citovému prožití dobra a zla v umělecké podobě. Touto cestou se vytvářejí mravní přesvědčení a postoje.

Kniha má celou řadu funkcí. Např. poznávací, eticko-výchovnou, esteticko-výchovnou, humanizační, popř. terapeutickou, a při reprodukci textů dítětem diagnostickou. „*Prostřednictvím výchovných funkcí vede literatura dítě k přemýšlení, ovlivňuje názory jedince, prohlubuje jeho city, pomáhá při kulturním vývoji a formuje estetický vkus.*“³

Pro dítě je zážitek z knihy a jejích příběhů zcela zvláštní a jedinečný. Je ovlivněn jeho emocionalitou. Dítě může být příběhem zcela pohlceno a prožívat jej téměř skutečně. Věří tomu, co je psáno. Díky zvláštnostem dětského prožívání, jsou

³ Opravilová, E.: *Kniha jako prostředek výchovy*. Univerzita Karlova, Praha 1984. str.6

takovéto pocity v dospělosti neopakovatelné. Příběhy často zanechají hlubokou stopu a ovlivňují člověka po celý život. Zaujatost dítěte příběhem můžeme pozorovat na jeho motorickém neklidu, výmluvných gestech, pohybech očních a lícních svalů, pootvřených ústech, na slovních reakcích a citoslovcích údivu, radosti i na objektivně registrovatelných fyziologických projevech, jako je zrychlení tepové frekvence, zadržování dechu a slabé pocení.

Dítě si hledá v knihách své vzory. Mechanismus projekce je v předškolním období velmi silný. Dítě se s hrdinou ztotožňuje, ale představuje si jej také jako sama sebe.

Knihy jsou modelem mezilidských vztahů. Je příležitostí prožívat mezilidskou vzájemnost, ušlechtilost, usnadňuje dítěti orientaci ve složitém světě vztahů, pomáhá mu včlenit se do něj a je vodítkem při tvorbě etických postojů a hodnocení. Knihy dávají dítěti impuls pro rozvoj tvořivých schopností. Dobrodružství z knihy se velmi často stane námětem hry.

Velkým posláním knihy je, jak už jsem zmiňovala dříve, působení na rozvoj řeči. V období, kdy děti ještě samy mluvit neumějí, různé říkanky rozvíjejí fonemické slyšení. Pokud se říkanky spojí s pohybem, vytvářejí se pohybové stereotypy. Říkanky, rozpočítadla apod. jsou základem pro pěstování a rozvoj smyslu pro rytmus a rým. Významné postavení má kniha v období otázek, kdy je jednodušší dítěti něco vysvětlit pomocí obrázků a literatury, nežli pouhým slovním popisem. Poslech četby kultivuje vlastní řečový projev dítěte. Pohádky jsou pro děti školou jak popisovat a vyprávět.

Fantazie dítěte při poslechu příběhu pracuje na „plné obrátky“. Dítě si na podkladě náznaku popisu dokresluje prostředí, postavy apod.

Literatura by měla rozvíjet mentální schopnosti dítěte, upevňovat jeho citové zdraví, připravovat dítě na proměny, které přináší život a dospívání. Měla by se stát přirozenou součástí života.

1.4 Význam knihy a textu z hlediska psychologie

V předchozí kapitole jsem nastínila vývoj dítěte v předškolním věku. Po přečtení je patrné, že v mnohém může kniha napomoci. Otázkou použití a vlivu textu na psychiku člověka se zabývali již mnozí autoři.

Nejprve bych chtěla poukázat na vliv klasických pohádek na rozvoj osobnosti, v druhé části pak na využití textů při různých terapiích.

1.4.1 Pohled na klasickou pohádku a její vliv

1.4.1.1 Psychoanalytické hledisko dle Brunno Bettelheima

Z hlediska psychoanalytického rozebíral klasickou pohádku psycholog Brunno Bettelheim (2000). Ten vidí v pohádce způsob jak dětem přiblížit vhodné morální chování nikoli pomocí abstraktních pojmů, kterým děti ještě nejsou schopny porozumět, ale pomocí skutečných postav, které jsou ztělesněním určitých lidských vlastností. Pohádky podle autora působí na vědomou, podvědomou a nevědomou mysl a na všechny její složky: ono, já a nadjá, resp. na jejich formování.

Pohádka ukazuje všeobecné problémy a životní krize stručně a přímo tak, aby je děti pochopily. Klasická pohádka svět nijak neidealizuje. Ukazuje dobro i zlo, ale také to, že život není lehký a bez překážek. Ty se však dají překonat, pokud se člověk snaží a nevzdává se.

Hrdinové pohádek jsou pro děti natolik přitažliví, že se s nimi ztotožňují. „*Identifikace s hrdinou umožní každému dítěti, aby si ve fantazii vynahradilo všechny skutečné i domnělé tělesné nedostatky.*“⁴. Jejich útrapy, proměny a vítězství pak prožívají společně s nimi. Tak, jak dospívá hrdina, umožňuje pohádka osobní růst i dítěti.

Pohádka zároveň uklidňuje a dává naději do budoucna. Dítě tak může doufat, že i ono jednou vyroste, překoná všechny překážky a bude spokojené.

⁴ (Bettelheim, B.: *Za tajemstvím pohádek*. Nakladatelství lidové noviny, Praha 2000, str.58)

Pohádka je blízká myšlení malého dítěte, proto může poskytnout mnohem větší útěchu než racionální vysvětlování dospělých. Dítě potřebuje pro svou jistotu věřit, že ho chrání nadpřirozené bytosti a jevy.

Čtené příběhy rozvíjejí fantazii a pomocí přehrávání pohádek se dítě může vyrovnat s tím, čemu nerozumí. Nabízejí řešení a poukazují na jejich důsledky. Pokud dětem nejsou nabízeny pohádky, nerozvíjí se jejich fantazie a nemohou se vypořádávat se svými problémy.

V pohádkách jsou i malé činy důležité, to pomáhá dítěti překonávat neúspěch bez toho, aby se cítilo „nemožné“.

Důležitým přínosem pohádek je, že pomáhají vyrovnat se s oedipovským komplexem a ukazují důležitost odpoutání se od rodičů, důležitost osamostatnění se.

1.4.1.2 Klasická pohádka z pohledu PhDr. Michala Černouška

Podobný názor na výklad významu klasických pohádek má i český psycholog Michal Černoušek. Ve své knize „Děti a svět pohádek“ hovoří o nezastupitelném významu pohádek pro děti, přičemž žádné filmové zpracování či zvukový záznam nemůže nahradit dítěti vyprávění či předčítání, protože vyprávěním vkládáme do příběhů i své city.

Na pohádku nazírá, jako na nesmrtelný fenomén. *„Bez pohádek si dětství vlastně ani nedokážeme pořádně představit. Na celém světě, ve všech kulturách a ve všech dobách se dětem vyprávějí příběhy, které se ve skutečnosti nikdy neodehrály, v nichž vystupují bytosti a tvorové, které zatím žádný přírodovědec nezaregistroval, v nichž se dějí věci neuvěřitelné a nadpřirozené, odporující fyzikálním zákonům.“*⁵

Důvod, proč pohádka přežívá jednotlivé generace, vidí v tom, že odpovídá na základní psychické potřeby dětí a souzní s nimi. Tyto potřeby, jako je: vtažení s rodiči, sourozenci, potřeba jistoty a bezpečí, lásky, potřeba rozvíjet životní

⁵ Černoušek, M.: Děti a svět pohádek. Albatros, Praha 1990, str.5

smysl, se v zásadě ani v dnešní moderní společnosti nemění. „*Aby nedošlo k jednostrannému zahlcení dětské duše spektakulární elektronikou moderního televizního kouzla, musíme v dětech vypěstovat lásku ke knihám, k literatuře, k uměleckému slovu, ke čtení, vyprávění a naslouchání.*“⁶

Základní funkcí pohádek je podle Černouška vnést smysl a řád do dětského světa. Další funkcí je strukturovat skutečnost polarizací dobra a zla a jednoduchými zápletkami. Polarizace, která se nachází v pohádkách, je vlastní i dětskému myšlení. Podstatné je také to, že předkládají optimistické vidění světa. Jelikož děti vidí největší hrozbu v samotě, je pro ně tím nejlepším koncem nalezení ideálního partnerství.

Význam pohádky je podle PhDr. Černouška výchovný, poznávací, vzdělávací a také terapeutický.

Pohádky předkládají dětem různé životní problémy, které musejí během svého dospívání individuálně vyřešit. S jejich pomocí se rozvíjí citové prožívání, stimulují zvědavost, podněcují představivost a imaginaci, nastiňují klady mravní existence. Pohádkové postavy ukazují jak řešit různé problémy, jaké následky mají různá řešení apod. Jelikož řešení problémů se během života nevyhne nikdo z nás, je důležité, jaký přístup si k němu děti vytvoří.

Pohádky směřují ke sjednocování protikladů, k usmiřování a k celistvosti tam, kam by měl směřovat i vývoj osobnosti.

Děti se s pohádkovými hrdiny ztotožňují na základě citové ozvěny, je jim blízké to, co prožívají hrdinové. „*Dětská mysl se do pozitivní pohádkové postavy jednoduše promítne. A v této projekci spočívá nakonec i identifikace.*“⁷

Postavy a činy, s nimiž se děti identifikují, fungují jako vzory a ideály. Pomocí tohoto vzoru si pak dítě vytváří své ideální já, ke kterému se během života chce přiblížit. „*Pohádky mají zázračnou moc: na jedné straně jsou fantastické, kdežto*

⁶ Černoušek, M.: Děti a svět pohádek. Albatros, Praha 1990, str.11

⁷ Černoušek, M.: Děti a svět pohádek. Albatros, Praha 1990, str.21

na straně druhé tvrdě realistické. Ukazují na limity vlastní představivosti, napravují přemrštěné ideály.“⁸

Podle Černouška jsou pohádky zrcadlem, které odráží vnitřní život.

1.4.1.3 Příklad rozboru pohádky – Perníková chaloupka

Perníková chaloupka, nebo-li Jeníček a Mařenka, je velmi známá pohádka, která řeší problémy předškolního dítěte: závislost na rodičích a důležitost vzájemné spolupráce s vrstevníky. V jejím výkladu se Černoušek a Bettelheim v podstatě neliší, drobné odchylky jsou způsobeny pravděpodobně pouze jiným zněním zdrojů, ze kterých čerpali.

Zchátralá chatka dřevorubce a perníková chaloupka jsou dva protikladné aspekty jednoho domova. Na začátku pohádky se dozvídáme, jak špatná ekonomická situace ovlivňuje hodnoty člověka. Každé dítě prožívá strach z hladovění a opuštění, vždyť každé dítě se někdy v noci probudilo do tmy a nikdo tam s ním nebyl. Stejný strach a úzkost Jeníčka a Mařenky nabádá ke ztotožnění.

Les vnímají děti jinak než dospělí. Je pro ně magický, v nočním lese žijí skřítkci a obři, ježibaby a víly. Jeníček jako správný kluk leze na strom a značí cestu, jenže tu z chleba snědí ptáčekové. Ptáci představují vyšší dobrotivé síly. Tím, že snědli cestičku, vlastně sourozencům prokázali službu. V hlubokém lese pak děti naleznou perníkovou chaloupku. Navrátí se k orálnímu stádiu vývoje osobnosti a sytí hlad. Vzápětí se objeví ježibaba, která poukáže na nebezpečí regrese. Děti má stihnout trest také uspokojením orálních slastí, ale ježibaby.

Pohádka poukazuje také na to, že žít v přebytku může být stejně nebezpečné jako žít v chudobě.

Ještě bych se chtěla zmínit o symbolu chaloupky. Jak už jsem řekla, je druhým aspektem domova dětí. Domov ale znamená především matka a ta zase znamená potravu. Jelikož matka dětem potravu nedala, snaží se ji děti zlikvidovat tím, že ji sní. I ježibaba se považuje ve výkladu za matku. Maminka v tomto období dětem

⁸ Černoušek, M.: Děti a svět pohádek. Albatros, Praha 1990, str.179

někdy připadá zlá, protože už nechce uspokojovat všechny jejich potřeby tak, jako tomu bylo, když bylo dítě menší.

Aby se Jeníček a Mařenka dostali ze spárů ježibaby, je nutné ji přelstít. A přelstí ji společnými silami. Zde pohádka ukazuje, jak je prospěšná spolupráce mezi sourozenci, resp. vrstevníky. Dítě má přijít na to, že problémy se lépe řeší v kolektivu, je tedy třeba rozvíjet a podporovat mezilidské vztahy.

„Pohádka o perníkové chaloupce je příběhem vývoje dětské psychiky od závislosti k nezávislosti, od sobeckosti ke vzájemnosti, od egoismu k solidaritě.“⁹

1.4.2 Terapeutické využití textů

V pozitivní psychoterapii využívá příběhů Dr. Med. Nossrat Peseschkian. Spojil moudrost starých mudrců Východu s novými psychoterapeutickými metodami Západu. Autor vidí v mýtech a příbězích možnost jak poskytnout prostor pro fantazii a intuici v dnešním uspěchaném světě, který upřednostňuje rozum a intelekt před zmíněnou fantazií.

Aby však příběhy měly účinek, musejí být pečlivě vybírány. Orientální příběhy jsou zajímavé a dokáží zaujmout, proto by mohly být využívány i při výchově. Osvětlují morální hodnoty a vzory chování, vedou k porozumění a pomáhají rozvíjet schopnost empatie.

Příběhy jsou důležité i pro autory knihy „Příběhy pomáhají s problémy“. Ve své knize píše: „*Po vyslechnutí nebo přečtení nějakého příběhu se naše mínění může změnit, příběh nás může posílit nebo znejistit.*“¹⁰ Vyplývá z toho tedy, že pokud se nás příběh nějakým způsobem dotkne, pokud nám bude hrdina blízký, bude mít podobný problém, může to ovlivnit naše myšlení a jednání. Příběhy působí na emoce, cítíme při nich napětí, veselost, strach, mohou přinést uklidnění, útěchu. Vyprávění nebo předčítání může být tedy pedagogickým nástrojem. Autoři vycházejí z předpokladu, že najít příběh pro danou situaci může být

⁹ Černoušek, M.: Děti a svět pohádek. Albatros, Praha 1990, str.86

¹⁰ Badegruber, B., Pirkl, F.: *Příběhy pomáhají s problémy*. Portál, Praha 1994 str. 8.

problematické, a nabádají učitele k tomu, aby psali příběhy sami – „ušili je na míru“ danému problému, či dítěti.

I v knize „Třinácté komnaty dětské duše“ psychologky Violet Oaklander je místo pro knihy a příběhy. Využívá jich při tvořivé dětské psychoterapii v duchu Gestalt terapie. Autorka ví, že děti rády poslouchají, když jim někdo předčítá a proto využívá mnohých knih ke své práci.

1.5 Literatura pro děti

Literatura je soubor všech textů písemně zaznamenaných a v knižní formě uchovaných, je to jazykový projev lidstva.

Literatura pro děti je literární disciplína zabývající se literaturou pro věkovou kategorii příjemce do 15 let. Dnes je zahrnována do národní literatury jako její rovnocenná a nedílná součást. Zahrnuje všechny kategorie literatury, tj. lyriku, epiku, drama i literaturu věcnou. Užívá i obdobných literárních žánrů jako při literatuře pro dospělé. Plní stejné funkce: estetickou, poznávací, výchovnou, ke kterým jsou někdy přidávány i funkce: magická, etická a společenská.

1.5.1 Specifičnost dětské literatury

Specifičnost dětské literatury vyplývá z věkových zvláštností dítěte. Dítě nemá především tolik zkušeností jako dospělý, jeho poznávání světa je ovlivněno mírou znalostí, informací a zkušeností. Literatura pro děti musí brát v potaz psychickou úroveň dítěte. Dětské poznávání je charakteristické svou emocionálností, smyslovostí, konkrétností, fantazií, hravostí, názorností, obrazností. Musí se zamýšlet nad dětskými potřebami a možnostmi. Dítě touží po poznávání, proto bývá poznávací funkce dětské literatury zvýšená. Dalšími specifiky dětské literatury jsou dětské zájmy a užívání jiných výrazových prostředků a postupů, které jsou blízké dětské fantazii a chápání, než v literatuře pro dospívající či

dospělé. Tyto specifické rysy jsou nejzřetelnější u literatury pro nejmenší a postupně se oslabují s rostoucím věkem předpokládaných adresátů.

„Umělecký obraz v dílech pro děti je naznačen v základních obrysech, je oproštěn od množství detailů a individuálních znaků.“¹¹

Literární texty pro děti bývají kratší, s jednoduchou kompozicí, děj je jasný.

1.5.2 Obsahová struktura dětské literatury:

Základními složkami literatury pro děti a mládež jsou: lidová slovesnost, autorská tvorba neintencionální a autorská tvorba intencionální.

Lidová slovesnost je takový slovesný projev, který vznikl a šířil se ústním podáním před, ale i po rozšíření znalosti písma. Vyjadřoval názory, prožitky, zkušenosti s přírodou, činnostmi a světem prostých lidí. Autoři jsou anonymní.

Autorská tvorba neintencionální jsou taková díla, která původně nebyla psána pro dětské posluchače a čtenáře, ale pro dospělé. Děti si je buď samy vybraly, nebo pro ně byla díla záměrně upravena, zkrácena či zjednodušena.

Autorská tvorba intencionální je tvorba psaná autory přímo pro dětského příjemce. Autor dílo píše s vědomím psychických zvláštností dítěte, snaží se přiblížit jeho pohledu na svět, ale také se jej snaží rozvíjet. Autor uplatňuje tzv. dětský aspekt.

1.5.3 Žánry dětské literatury:

Dominantními žánry v předškolním, a tedy v předčtenářském období, podle Tomana (1992) jsou: lidová a autorská poezie říkadlového typu, literární adaptace lidových pohádek, jednoduché příběhy z dětského života, uměleckonaučné knihy, knížky-hračky, leporela, obrázkové publikace, alba, omalovánky, loutkové hry.

¹¹ Rosová, M.: *Úvod do studia literatury pro děti a mládež*. Ostravská univerzita – pedagogická fakulta, Ostrava 2003. str. 11

Dle mého názoru můžeme zařadit mezi žánry pro tuto věkovou kategorii i autorskou pohádku, prózu s přírodní tematikou, dětské encyklopedie, příležitostně i bajku a pověst. Přičemž určující je vývoj zájmů dítěte.

1.5.3.1 Dětský slovesný folklór

„Za dětský slovesný folklór považujeme různé slovesné, hudební, taneční a dramatické projevy bytostně spjaté s životními potřebami, lidovým prostředím, výchovou a rozvíjením dětské osobnosti.“¹² Nenahraditelnou úlohu slovesný folklór sehrával při tělesné, rozumové i mravní výchově.

Dětský slovesný folklór můžeme dělit ještě na další žánrové okruhy.

Prvním je okruh žánrů, které využívají děti i dospělí. Tento okruh zahrnuje lidovou píseň, přísloví (vyjadřuje lidovou moudrost a mravní ponaučení), pořekadlo (ustálené slovní spojení bez mravního ponaučení). Zvláštním typem pořekadla jsou pranostiky a lidová rčení.

Žánry, které byly původně určeny dospělým, ale časem pro ně ztratily význam, jsou zahrnuty v druhém okruhu. Patří sem zařikadlo, koleda, báje, pověst, pohádka a bajka.

Třetí okruh tvoří žánry, které byly tvořeny přímo pro děti s určitými záměry. Jedná se o lidové říkadlo, hádanku a ukolébavku.

Naproti tomu ve čtvrtém okruhu jsou žánry, které tvořily přímo děti. Sem náleží rozpočítadla, škádlivky a dramatické dětské hry.

1.5.3.1 Autorská poezie pro děti

Autorská poezie pro děti odpovídá osobnostním předpokladům a zvláštnostem předškolních dětí, proto je často využívána. Patří mezi základní žánry dětské literatury. Děti zaujme především personifikovaným viděním skutečnosti,

¹² Toman, J.: *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. Jihočeská univerzita, České Budějovice 1992. str. 56

humorným nonsensem, slovní hříčkou, zvukomalebností, pravidelným rytmem, zvučným rýmem a zpěvností.

1.5.3.2 Lidová pohádka

Lidová pohádka je přesně zaznamenané lidové vyprávění, zapsané autorem podle určitých pravidel. Původně patřila mezi základní útvary ústní lidové slovesnosti a byla tvořena především pro dospělé posluchače. Během vývoje se ale včlenila do literatury pro děti. Je zajímavé, že podobné náměty pohádek se objevují v literárním dědictví různých národů. Příběh pohádky je vymyšlený, pojednává o nereálných postavách a prostředí v neurčitém čase. Nejpodstatnější roli mají postavy. Jejich vlastnosti jsou jednoznačné a umocněné existencí postavy s protikladnými vlastnostmi.

„Ideovým základem folklórní pohádky je filozofie lidového společenství, vyvěrající z jeho věkovité životní empirie, moudrosti, zdravé morálky, z harmonického soužití s přírodou, citlivého smyslu pro spravedlnost, pevné víry v konečné vítězství lásky nad nenávisť, pravdy nad lži a dobra nad zlem. Ale tato pohádka je také uměleckým dokumentem těžkého životního údělu venkovského lidu.“¹³

V lidových pohádkách se objevují personifikované předměty, antropomorfizovaná zvířata nebo kouzelné bytosti. Pohádka vždy končí šťastně.

Od lidové pohádky jako takové, odlišujeme ještě lidovou pohádku literární. Jedná se o takové pohádky, do kterých autoři určitým způsobem zasahovali, např. kultivovali jazyk.

1.5.3.4 Příběhová próza ze života dětí

Hlavním hrdinou je dítě a jeho každodenní radosti a trampoty. Pomocí dětského hrdiny dítě snadněji „vpadne“ do děje a spolu s ním řeší jeho problémy, objevuje s ním svět. Dítě se s hrdinou často ztotožňuje.

¹³ Toman, J.: *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. Jihočeská univerzita, České Budějovice 1992.str. 64

Příběhová próza ze života dětí může být napsána různou formou, jako je např. povídka, novela, román atp. Odehrává se v různé době, v různém prostředí.

*„Osou příběhu je ucelený dramatický děj, rozvíjející se nejčastěji na bázi morálních a sociálních konfliktů dětských protagonistů, v nichž se projevuje a prověřuje jejich charakter a vztah k okolní realitě (k dětem, dospělým, rodině, škole, přírodě, vlasti, společnosti) a v nichž se odrážejí aktuální a stěžejní problémy doby.“*¹⁴

Autor píše příběh se záměrem rozvíjet osobnost dítěte, se záměrem pomoci se mu vyznat v mezilidských vztazích, přiblížit mu svět dospělých dětskýma očima.

1.5.3.5 Umělekonaučné knihy

Umělekonaučné knihy se řadí mezi literaturu faktu. Literatura faktu se zaměřuje hlavně na poznávací funkci. *„Jí se podřizuje volba tématu, textová výstavba i užití jazykových prostředků.“* Přičemž je podání informací ovlivněno autorovým subjektivním zaujetím, názorem, stylem.

Podstatou umělekonaučné prózy je sdělování faktů s uplatňováním beletrizačních prvků. Beletrizačními prvky myslíme např.: fabulovaný příběh, literární postava, fantastika, líčení, dialogizace, vypravěčské postupy apod. Informace jsou dítěti podávány přístupnou a podnětlivou uměleckou formou, prostřednictvím estetického a emocionálního zážitku. Dítě je přirozeně zvědavé a tento druh literatury uspokojuje jeho potřebu poznávání a objevování nového.

Neméně důležitou složkou umělekonaučné knihy pro dítě je složka výtvarná, jako jsou různé ilustrace, fotografie, grafy apod.

1.5.3.6 Leporela

Leporelo je kniha z odolného materiálu (lepenky, umělé hmoty aj.), na které jsou jednoduché obrázky a krátké říkanky. Je osvědčenou formou první knížky,

¹⁴ Toman, J.: *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. Jihočeská univerzita, České Budějovice 1992.str. 73

protože je to sice kniha, ale také něco vydrží. Seznamuje dítě se světem účinně a rychle, protože malé dítě neudrží dlouho pozornost. S leporelem se může začít pracovat velmi brzy (od té chvíle, kdy dítě vydrží alespoň okamžik sedět na klíně) a stejně tak nám může posloužit v období, kdy se dítě učí číst. K tomu, aby si dítě ke knize vytvořilo vztah, by mělo mít možnost si knihu „osahat“. Proto leporela dětem poskytujeme i jako předmět k manipulaci – hračku.

1.5.3.7 Autorská pohádka

Autorská pohádka je původním dílem autora. Ten vnáší do pohádky nové náměty, motivy, postupy, jazykové prostředky. Na rozdíl od lidové pohádky většinou odráží skutečnost, odehrává se v určitém čase na určitém místě. Prostředí, v kterém se pohádka odehrává, je tedy bližší světu tak, jak ho zná dítě dnes. Vůbec nebo v menší míře se v autorských pohádkách objevují kouzelné prvky a zázraky, pohádkové bytosti přicházejí o svou moc a jsou zesměšňovány. V autorské pohádce je promítnut vypravěčský styl autora, jeho cítění, myšlení, postoje a názory.

1.5.3.8 Bajka

Bajka je krátké epické dílo, alegoricky vyprávěný příběh, ve kterém vystupují antropomorfizovaná zvířata, rostliny či věci. Směřuje k obecně platnému mravnímu ponaučení. Postavy zde charakterizují určité vlastnosti, které bývají pro určitá zvířata ustálené.

I tento žánr byl původně určený dospělým a až později (v 19.stol.) se stal součástí dětské literatury. Jedním z důvodů mohla být právě antropomorfizace, která odpovídá menšímu rozsahu pochopené reality u dítěte a tak směšuje realitu a fikci.

Děti bajku vnímají spíše jako pohádku a obtížně chápou její hlubší smysl.

1.5.3.9 Pověst

Pověst je epické dílo s jednoduchým dějem a jednou zápletkou. Rozlišujeme pověst lidovou a umělou. Lidová pověst se včleňovala do našeho písemnictví z ústní lidové slovesnosti, kdežto umělá byla psána na základě podkladů ze starých kronik, legend a mýtů.

Pověst vznikla na základě historických událostí, které jsou doloženy. Na rozdíl od lidové pohádky tedy probíhá v určitém čase a na určitém místě. Co má ale pověst s pohádkou společné, jsou nadpřirozené bytosti, výskyt kouzelných prvků, mravní poučení a vítězství dobra nad zlatem.

Lidová pověst byla původně určena pro dospělé. Umělé pověsti mohou být psány i pro dětského příjemce. Děti se jejich prostřednictvím seznamují a získávají vztah k historii, kraji, utvářejí si vlastenecké cítění.

1.5.3.10 Próza s přírodní tematikou

Próza s přírodní tematikou jsou příběhy, které zobrazují vztah člověka a přírody. Zvířecí motiv je starý jako lidstvo samo a stále je pro děti velmi atraktivní. Vytvářejí se u nich předpoklady pro vztah a opatrování životního prostředí. Pro mnohé, především městské děti, je to jediný způsob jak do světa přírody a zvířat proniknout. Důvodem oblíbenosti příběhů se zvířaty může být i časté přání dětí vlastnit zvířecího kamaráda, což jim vždy rodiče nemohou nebo nechtějí splnit.

Próza s přírodní tematikou může být napsána v různých formách. Mohou se objevovat antropomorfizační prvky, a proto se často překrývá s přírodní pohádkou.

1.6 Kniha, literatura a četba v RVP PV

RVP PV (Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání) je pedagogický dokument, který vymezuje povinný rámec předškolního vzdělávání.

„Vymezuje hlavní požadavky, podmínky a pravidla pro institucionální vzdělávání dětí předškolního věku...RVP PV stanovuje elementární vzdělanostní základ, na

který může navazovat základní vzdělávání...Určuje společný rámec, který je třeba zachovávat. “¹⁵)

V této kapitole bych chtěla poukázat na cíle stanovené RVP PV, které je možno pomocí příběhů, pohádek, básní či obrázků v různých encyklopediích rozvíjet. A to buď samotným posloucháním četby, prohlížením obrázků, nebo následnou prací s textem při rozhovorech s dětmi, využitím poznatků v každodenním životě, použitím básní při hrách a dalších činnostech. Přičemž následná práce s textem se v MŠ předpokládá.

RVP PV diferencuje čtyři cílové skupiny. Na úrovni obecné i oblastní poukazuje na cíle v podobě záměrů a výstupů. Tyto cíle nejsou striktně rozdělené, ale jsou provázané.

Já se zaměřím na oblastní cíle, tzn. na dílčí vzdělávací cíle a očekávané výstupy pěti vzdělávacích oblastí.

1.6.1 Dítě a jeho tělo – oblast biologická

Mezi dílčí vzdělávací cíle této oblasti, které lze rozvíjet poslechem četby patří rozvoj sluchového vnímání. Dále si děti mohou z příběhů a encyklopedií osvojit poznatky o těle a jeho zdraví, osvojit si poznatky a dovednosti důležité k podpoře zdraví, bezpečí, osobní pohody i pohody prostředí.

Při prohlížení knih si děti rozvíjejí jemnou motoriku. Učí se kde má kniha své místo a jak se s ní zachází.

1.6.2 Dítě a jeho psychika – oblast psychická

1.6.2.1 Jazyk a řeč

Pomocí knih se rozvíjejí řečové schopnosti a dovednosti, komunikativní dovednosti. Dítě si prací s knihou osvojuje některé poznatky a dovednosti, které

¹⁵ RVP PV. VÚP, Praha 2004

předcházejí čtení a psaní (např. sledovat očima zleva doprava). Rozvíjí se zájem o čtenou podobu jazyka.

Dítě se učí správně vyslovovat, rozšiřuje si slovní zásobu. Při následné práci má prostor pro vyjádření vlastních myšlenek, nápadů, prostor pro rozhovor.

Dítě se učí porozumět slyšenému, utvořit jednoduchý rým, poznat jednoduchá synonyma, homonyma a antonyma, rozlišovat některé obrazné symboly a porozumět jejich významu, rozvíjí se schopnost soustředit se.

Učí se různé krátké texty z paměti. Podle obrázků v knihách se může učit popisovat situaci.

1.6.2.2 poznávací schopnosti a funkce, představivost a fantazie, myšlenkové operace

Díky pohádkám a příběhům se pomáhá rozvíjet paměť, pozornost, fantazie. Tvořivost se rozvíjí při využití přečteného při výtvarných činnostech, či při vymýšlení pokračování příběhu apod. Při pozorování někoho kdo čte se rozvíjí pozitivní vztah k učení, k intelektuálním činnostem. Vytváří se základ pro práci s informacemi.

Dítě se učí záměrně se soustředit na činnost, udržet pozornost, přemýšlet a vést jednoduché úvahy. Zjišťuje, že je zajímavé dozvědět se nové věci. S hrdiny pohádky se učí řešit problémy a hledat nová řešení.

1.6.2.3 Sebepojetí, city, vůle

Při poslechu se rozvíjí schopnost sebeovládání. Rozvíjejí se poznatky, schopnosti a dovednosti umožňující pocity, získané dojmy a prožitky vyjádřit. Díky literatuře a ilustracím se rozvíjí a kultivuje mravní i estetické vnímání, cítění a prožívání.

1.6.3 Dítě a ten druhý – oblast interpersonální

Dítě se díky chování hrdinů z knih seznamuje s pravidly chování. Díky ztotožnění s kladnými hrdiny a jejich činy se rozvíjejí prosociální chování a postoje, jako je: pochopení, že všichni lidé mají stejnou hodnotu, že má každý svá práva apod.

Dítě díky projevům hrdinů poznává různé projevy vyjádření emocí a nálad.

1.6.4 Dítě a společnost – oblast sociálně-kulturní

V příbězích dítě poznává pravidla soužití a jejich spoluvytváření, rozvíjejí se základní kulturně společenské postoje a návyky. Pochopí, že každý má ve společenství svou roli. Díky pohádkám si dítě utvoří základní dětskou představu o pravidlech chování a společenských normách. Uvědomí si, že ne všichni lidé respektují pravidla chování a tím ohrožují pohodu i bezpečí druhých. Prostřednictvím knih se seznámí se světem lidí, kultury a umění. Vytváří si povědomí o existenci ostatních kultur a národností. Naučí se vnímat umělecké a kulturní podněty, pozorně poslouchat literární představení a hodnotit svoje zážitky.

1.6.5 Dítě a svět – oblast environmentální

Pomocí knih si dítě může vytvářet elementární povědomí o širším přírodním, kulturním i technickém prostředí. O svém blízkém okolí a jeho historii se děti mohou dozvídat např. z pověstí. Poznávat jiné kultury, jejich zvyky a tradice, jazyk apod. Získává povědomí o vlastní souvaze se světem, s živou a neživou přírodou, lidmi, společností, planetou Zemí.

1.7 Význam knihy z hlediska budoucího žáka ZŠ se zaměřením na čtení

Činnosti prováděné v MŠ by měly podle RVP PV rozvíjet schopnosti a dovednosti, na které budou moci později navazovat další stupně vzdělávání. Vzdělávací nabídka by měla vést k naplňování kompetencí. Jednou z kompetencí je kompetence k učení. K jejímu naplňování bude spousta příležitostí při práci s knihou docházet.

Velký přínos vidím hlavně v osvojování základů dovedností pro pozdější zvládnutí čtení. Zvládnutí čtení je významná, nenahraditelná dovednost, bez které lze jen velmi těžko studovat další předměty a obory. Dnes už je prokázáno, že dovednost čtení se rozvíjí od nejtělejšího dětství.

Tradičně se měly v předškolním věku vytvářet pouze základy a předpoklady čtení. To je např. orientace v prostoru a čase, rozvíjení zrakového a sluchového vnímání, kultivace jazykového projevu a rozšiřování slovní zásoby.

V poslední době se ale objevují názory, že taková příprava nestačí. Od raného věku přicházejí děti do styku s různými nápisy a symboly, kterých si nemohou nevšimnout. Mnohdy jsou i pro ně důležité nebo se o ně samy zajímají. I rozpoznání symbolů a piktogramů se považuje za čtení. A takovéto čtení je možné rozvíjet a cvičit. Tato snaha může fungovat jako prevence poruch učení.

Mateřská škola by měla dojít do stadia znalosti písmen (vhodnější jsou tiskací písmena). Také by děti měly pochopit principy čtení, tzn., měly by vědět, že každé slovo se může napsat pomocí písmen, že se čte zleva doprava a odshora dolů a že informace získané z knih nám mohou být prospěšné, mohou poskytovat zábavu. Zde hraje velkou roli nápodoba, je tedy velice důležité, aby děti měly možnost sledovat jiné osoby při četbě, např. paní učitelku. Děti, kterým je předčítáno, jsou mnohem více motivované k vlastnímu zvládnutí čtení.

Děti by tedy měly vyrůstat v literárně podnětném prostředí. Knihy a jiné texty (např. časopisy) by se měly často využívat a o přečteném by měly děti komunikovat. Čtení by mělo být spojeno se zábavou, s dozvídáním se nového a zajímavého, s kladnými zážitky a příjemnými pocity. Tak se stane literatura a práce s ní běžnou a přínosnou součástí života dítěte.

Často děti ještě na konci základní školní docházky neumějí pracovat s textem tak, aby byl pro ně užitečný, neumějí číst s porozuměním. Na této dovednosti je dobré začít pracovat už v předškolním věku. K porozumění je důležité rozvíjet pozornost, slovní zásobu, vyjadřovací schopnosti, chápání příčin a následků. O to se ale dítě nebude snažit samo od sebe, přiměje je k tomu komunikace s dospělým nebo ve skupině kamarádů. Práce učitelky by neměla končit větou „A jestli neuměli, žijí šťastně až dodnes.“ a nechat dítě „ať si to samo nějak přebere“.

Učitelka by měla cíleně vést rozhovor, klást otázky, nechat děti převyprávět děj, vysvětlit to, co nebylo pochopeno, hledat podobné situace v našem životě apod.

1.8 Rozvoj dětského čtenářství

Rozvoj dětského čtenářství začíná mnohem dříve, než se dítě naučí číst. Za prvopočátky můžeme považovat různé ukolébavky a říkanky, které slyší dítě už od raného dětství, kdy vnímá zvukovou stránku jazyka, ale samo ještě ani mluvit neumí. Některé názory jdou ještě dále a poukazují na důležitost chování matky v době těhotenství. Za významné považují, zda matka v těhotenství čte, zpívá, vezme do ruky knihu básní.

„Jisté je, že začíná v předškolním věku a v rodině.“¹⁶ Tvrdí o počátcích čtenářství Otakar Chaloupka.

Na vztahu dítěte ke knize se podílí řada aspektů jako je: celkové prostředí života, pohoda nebo napětí, jimiž je obklopeno, vzor, příklad, nálada, atmosféra, rodina, škola, to, jak brzy se setkává se slovesnou tvorbou a jak je mu představena, jak se, obrazně řečeno, včlení do množství dalších zájmů a zaměření, jimiž se dítě projevuje.

Podle Otakara Chaloupky jsou pro rozvoj dítěte podstatné dvě skutečnosti, tzv. orientační reflex a princip nápodoby. *„Orientačnímu reflexu se také někdy říká reflex „co to je“. Malé dítě chce poznat „co to je“... Jak dítě roste, orientační reflex se vyvíjí a dostává se do složitější podoby, pak mu můžeme říkat zvědavost, zvědavost.“¹⁷*

Princip nápodoby se u dítěte uplatňuje v široké míře. Prvním vzorem pro dítě bývají rodiče, proto je důležité, aby u nich dítě vidělo, že čtení je činnost, která je baví, která je k něčemu užitečná a prospěšná.

¹⁶ Chaloupka, O.: *Rodina a počátky dětského čtenářství*. Victoria Publishing, Praha 1995. str. 7

¹⁷ Chaloupka, O.: *Rodina a počátky dětského čtenářství*. Victoria Publishing, Praha 1995. str. 8

Cíleně by se mělo dítě setkávat s textem, s pohádkami a říkadly. Předčítání, vyprávění, práce s knihou by se měly stát součástí jejich života, jakýmsi rituálem, něčím, co k jejich náplni dní patří stejně jako jiné činnosti.

U dětí by se mělo podporovat vědomí, že knihy existují, jsou důležité, že patří do jejich světa. A to nejen v přeneseném slova smyslu, ale i skutečně. Dítě by mělo mít svůj vlastní prostor, kam své knihy bude moci schovávat a rovnat. A jelikož dítě začleňuje do své identity i tzv. osobní teritorium, včetně věcí, které mu patří, budou i tyto knihy součástí jeho identity.

Tím, že dítěti vybudujeme obrovskou knihovnu, nepoložíme základy pro čtenářství. Je důležité, aby dítě nebralo knihu pouze jako další hračku, nestačí dítěti knihu dát do ruky. Mělo by se mu číst a následně si o přečteném povídat, zajímat se o to, co se dítěti líbilo, co by chtělo slyšet znovu, čemu nerozumělo apod.

Knihovnička by neměla být pouze ozdobou pokoje, ukázkou našeho vkusu. Měla by být odrazem dítěte samého, měla by obsahovat knihy, které ho zaujaly, ke kterým se rádo vrací, knihy s tematikou, která ho zajímá, mělo by se na jejím utváření samo podílet.

Důležitý je tedy přístup okolí dítěte ke knize. Na závěr této kapitoly si dovoluji napsat snad jen toto zlidovělé heslo „nic se nemá přehánět“, protože: *„Člověk může být dobrým člověkem, i když knihu v životě neotevře, a může tomu být i opačně. Kniha je zmnožením života, znásobením jeho bytí, rozšířením jeho světa.“*¹⁸

¹⁸ Chaloupka, O.: *Rodina a počátky dětského čtenářství*. Victoria Publishing, Praha 1995. str. 103

2. Praktická část

2.1 Výzkumné šetření

2.1.1 Názor rodičů

Úvodní informace o výzkumném šetření

Výzkumné šetření vztahu rodičů předškolních dětí ke knize jsem uskutečnila s pomocí mateřských škol. Důvodem k uskutečnění celého výzkumu byla snaha o zmapování současného postoje rodičů předškolních dětí k významu knihy pro předškolní dítě (3 – 6, resp. 7let), jakožto základního média.

Předmětem zájmu výzkumu byly:

1. postoj rodičů k významu knihy v porovnání s jinými médii
2. četnost četby – ať už rodiče dítěti, nebo rodičů samotných pro vlastní potřebu, jakožto ukazatel pozdějšího zájmu dětí o knihu
3. zjištění významných činitelů při výběru knihy
4. oblíbená kniha dítěte předškolního věku

Výzkum probíhal v MŠ Sedmikráska Liberec v období 5.11. - 9.11.2007 a v MŠ Františka Ondříčka v Českých Budějovicích v období 18.2. - 22.2.2008. Využila jsem dotazníkové metody (dotazník viz příloha I.). Dotazovanými byl vždy jeden z rodičů dítěte v předškolním věku. Sběr dat byl proveden formou dotazníkového šetření. Dotazováno bylo 33 respondentů, tři dotazníky nebylo možné použít.

Hlavní výsledky

- Všichni rodiče si myslí, že kniha v životě dítěte má stále své místo.

- Všichni rodiče svým dětem čtou, přičemž 56% rodičů čte dětem denně a 44% příležitostně. Zajímavé je, že denně ve větší míře čtou rodiče dětem věkové kategorie do pěti let.
- Všechny děti vlastní více jak 10 knih. Většina, tedy 63,3% vlastní více jak 25 knih, 36,7% vlastní 10-25 knih. Dle mých předpokladů starší předškoláci (nad pět let) mívají více knih než mladší.
- Jen 1 dítě z dotazovaných nemá vlastní knihovničku.
- Rodiče se neomezují na koupi knihy pouze jako vhodného dárku v 83,3%.
- Pouze jeden rodič nenechává prostor dítěti ve výběru knihy, 16,7% prostor pro výběr nechává a 80% dává dítěti příležitost vybrat si knihu jen někdy.
- Recenze dětských knih nečte 36,7% rodičů, občas si je přečte 60%, pravidelně je čte pouze jeden rodič.
- O radu ohledně knih od učitelky MŠ by stála více jak půlka rodičů – 53,3%, možná by ji uvítalo 36,7% a zbytek rodičů – 10% by o radu učitelky nestál.
- Podle ilustrace vybírá knihy velká část rodičů (80%), 16,7% někdy, a pouze 3,3% knihu podle ilustrací nevybírá.
- 36,7% rodičů chodí s dětmi do místní knihovny, 63,3% nechodí. Dva rodiče však napsali, že plánují v dohledné době do knihovny začít chodit.
- Více jak polovinu (56,7%) rodičů mohou děti vidět často při četbě, zbytek rodičů čte příležitostně.
- Nejoblíbenější knihy:
- Krtek (3x), Medvídek Pú (3x), Špalíček pohádek a říkadel (2x), Popelka (2x), Pohádky – Erben, Němcová, Pohádky nejmenším – Božena Němcová, Dobrou noc – Philip Hawtorn, Františkovy pohádky z kouzelné školky – Miloš Kratochvíl, Michal z kouzelné školky, Martínkova čítanka, Velká knížka o malých skřítcích, Kouzlo pohádek, Káťa a Škubánek, Veselá říkadla, Encyklopedie dinosaurů, Příběhy z české historie, Čtyřlístky, O Křemílkovi a Vochomůrkovi, Mašinka Tomáš, Sněhurka, Heidy, Ferda mravenec, Moje rodina, Zvoník u Matky Boží, Na pomoc malému Hubertovi + obecně: říkadla

a pohádky, pohádky s obrázky, všechno o zvířátkách, časopisy, encyklopedie, básně

2.1.2 Názor učitelek MŠ

Úvodní informace o výzkumném šetření

Výzkumné šetření jsem uskutečnila s pomocí mateřských škol. Důvodem k uskutečnění celého výzkumu byla snaha o zmapování postoje učitelek mateřských škol k významu knihy pro předškolní dítě a k využívání knihy v předškolním vzdělávání jakožto základního média.

Předmětem zájmu výzkumu byly:

1. postoj učitelek k významu knihy v porovnání s jinými médii
2. četnost využití knihy v předškolním vzdělávání
3. zájem o recenze dětských knih a zprostředkovávání informací rodičům
4. zájem dětí o knihy a poslech četby

Výzkum probíhal ve vybraných mateřských školách města Liberce a Českých Budějovic, v období od 5.11.2007 do 13.3.2008. Dotazovanými byly učitelky a ředitelky mateřských škol všech věkových kategorií. Sběr dat byl proveden formou dotazníkového šetření. (dotazník viz příloha II.) Dotazováno bylo 30 respondentů.

Hlavní výsledky

- Všechny učitelky MŠ si myslí, že kniha v životě dítěte má stále své místo.
- Denně využívá knihu 86,7% učitelek, příležitostně pak 13,3%.
- 16,7% učitelek nepovažuje za nutné číst recenze dětských knih, občas si je přečte rovných 50%, zbytek je čte často.
- Informace ohledně knih vyvěšují na nástěnku 2 učitelky ze třiceti, 11 jich poskytne informace rozhovorem, pokud mají rodiče zájem, 17 se o knihách s rodiči nebaví.

- Podle ilustrací vybírá knihu pouze 10% učitelek, někdy vybírá knihu dle ilustrací 66,7% učitelek a bez ohledu na ilustraci vybírá knihu 23,3% učitelek.
- Knihovnu s dětmi navštěvuje 53,3% učitelek a 46,7% ne.
- 56,7% učitelek se domnívá, že děti knihy mají rády a rády také poslouchají předčítání, 3,3% se domnívají, že nikoliv a 40% učitelek si myslí, že se zájem o předčítání snižuje.
- Že všeobecný zájem o knihu klesá, si myslí 20% učitelek, 53,3% není schopna odhadnout. 26,7% si myslí, že zájem o knihy neklesá.
- Vybavenost knihovny té které mateřské školy vyhovuje 56,7% učitelek, nevyhovuje 6,7% a spíše nevyhovuje 36,7%.

2.2 Podpora čtenářství v ČR

2.2.1 Veletrh dětské knihy

Veletrh dětské knihy je jedinou obdobnou akcí v České republice. O její první ročník se v roce 2003 zasloužila především bývalá knihovnice a současná ředitelka Krajské vědecké knihovny Dagmar Helšusová. Ta je nyní i předsedkyní Sdružení pro veletrhy dětské knihy v Liberci,

jehož členy jsou: Liberecký kraj, Statutární město Liberec, Krajská vědecká knihovna v Liberci, Technická univerzita a Liberecké výstavní trhy, a.s.. Akce probíhá pod záštitou Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR a Ministerstva kultury ČR.

Hlavním cílem je navrácení významu knihy pro život dítěte. Na veletrhu jsou prezentovány nejen české knihy a učebnice, ale i publikace z Rakouska, Německa, Polska, Slovenska, Rumunska, Japonska a dalších zemí.

Na veletrhu jsou také nominovány knihy na ocenění Zlatá stuha, které udílí česká sekce IBBY.

Veletrh má každoročně bohatý doprovodný program. Velká část programu je zaměřena i na děti předškolního věku. Jedná se o různé výtvarné a literární

aktivity, divadelní představení na motivy knih, autogramiády a besedy s autory, soutěže a celý jeden pavilon slouží k aktivnímu vstupování do knižních příběhů. Při každém ročníku je také vydávána kniha, kterou si každé dítě může dotvořit.

Součástí doprovodného programu je každoročně konference z oblasti problematiky dětského čtenářství a různé semináře v Krajské vědecké knihovně. Poznatky jsou shrnuty a vydány ve Sborníku.

Doprovodné akce probíhají i v dalších kulturních místech Liberce jako je ZOO, botanická zahrada, Severočeské muzeum, Oblastní galerie, Naivní divadlo, ale i v institucích v dalších městech např.: Česká Lípa, Turnov apod.

2.2.1.1 5. ročník

Já sama jsem se zúčastnila loňského i letošního ročníku. Tématem loňského ročníku bylo „Vraťme dětem svět pohádek“ a samostatnou sekci „Kniha – klíč k dobrodružství“. Veletrh mě velmi příjemně překvapil, namísto nudné výstavy to bylo rušné místo, kde se stále něco dělo. Odevšad proudily zástupy dětí i dospělých. Během dvou dní jsem viděla mnoho tříd mateřských škol.

Na výstavišti byly umístěny tři čítárny, kde probíhaly autogramiády, čtení z nových knih, soutěže, besedy s autory a ilustrátory. Nejen mě zaujal např. program „Jak se kreslí kniha“ ilustrátora Adolfa Dudka, který svým osobitým projevem děti strhl. Bylo možno prozkoumat práci redaktorů, zvukařů aj. z Dětské televize, vyrobit si záložku do knihy, učit se malovat komiks, shlédnout představení různých MŠ a zájmových kroužků a mnoho dalšího. Severočeské muzeum lákalo na výstavu „Pohádkový štětec Zdeňka Smetany“.

K vidění bylo několik výstav, např.: výstava věnovaná stému výročí narození spisovatele Jaroslava Foglara, výstava knih nominovaných na ocenění Zlatá stuha atd.

Byla vydána interaktivní kniha veletrhu s názvem „Když jdu v noci“, kterou děti dostaly za předpokladu, že s ní alespoň chvíli pod vedením lektora pracovaly.

Další významnou akcí byl křest zvukové podoby knihy, která byla v rámci projektu „Děti čtou nevidomým dětem“ nahrána žáky základních škol.

2.2.1.2 6. ročník

Letošní ročník proběhl ve dnech 27. - 29.3.2008. Hlavním tématem bylo, „Příběhy zvířat – cesta ke knize“, téma samostatné sekce „Můj přítel pes“ (k 70. výročí smrti spisovatele Karla Čapka a k připomenutí jeho díla Dášenka čili život štěněte). Na veletrzích se prezentovala i ZOO Liberec, která představila novou knihu autorky Evy Bešťákové „Oslík Šedé kopítko“, která byla inspirována chovem osla somálského. I letos byla vydána další interaktivní kniha „Radost“.

Doprovodné akce byly obdobné jako u minulého ročníku. Měla jsem možnost

pohlédnout tentokrát na veletrh z jiného úhlu pohledu. Zúčastnila jsem se ho s dětmi z MŠ Sedmíkráska v Libereci. První den jsme navštívili Severočeské muzeum, kde probíhala doprovodná akce – výstava loutek, druhý den jsme navštívili přímo veletrh a tamní předávání cen za výtvarnou soutěž, protože dvě děti z této MŠ byly oceněny. Myslím si, že veletrh a akce s ním spojené děti zaujaly, těkaly očima sem a tam a neustále se ptaly a zajímaly o veškeré dění. Některé však byly zaskočené množstvím návštěvníků. Tato akce je náročná na pedagogický dozor, proto bych ji spíše doporučila pro malé skupinky dětí nebo pro návštěvu dětí s rodinnými příslušníky.

2.2.2 Další projekty

Rosteme s knihou

Kampaň rosteme s knihou je kampaň na podporu čtení knih v ČR. Jedním z jeho cílů je podpořit dobrou snahu rodičů, dále zprostředkovat zkušenosti z celého světa, zaujmout děti pro četbu, podnítit vznik čtenářských skupin, které budou o knihách diskutovat a doporučovat je ostatním.

Projekt byl zahájen na veletrhu Svět knihy Brno 2005 občanským sdružením Svaz českých knihkupců a nakladatelů a jeho společností Svět knihy, s.r.o.. Je zaměřen na zvyšování čtenářské gramotnosti, na získávání kladného vztahu k literatuře. Je určen především pro děti předškolního a školního věku.

Jeho náplní jsou např.: mediální pořady a spoty, zábavně naučné programy, soutěže, internetový portál, součinnost s MŠ, ZŠ, metodické semináře, zapojení knihoven, klubů, sponzorů, mezinárodní spolupráce aj.

Noc s Andersenem a knihou

Letos již sedmý ročník akce pořádané na počest narození dánského pohádkáře Hanse Christiana Andersena sloužící k podpoře dětského čtenářství, kterou pořádá Klub dětských knihoven SKIP a Svaz knihovníků a informačních pracovníků ČR. Akce probíhá v celé střední Evropě a může se na ni přihlásit kterákoli MŠ, ZŠ, klub apod.

Citarny.cz

Jedná se o internetové stránky shromažďující informace o dění v oblasti knih pro děti a mládež – různé akce, databáze knih, spisovatelů, ilustrátorů, překladatelů, ukázky knih, soutěž. Hlavním cílem je vytvoření databáze informací o literatuře, i o práci s dětmi a mládeží v oblasti knižní kultury.

Celé Česko čte dětem

Tato akce s mottem „Čtenářem se totiž nikdo nerodí, čtenáři musíme ukázat cestu.“ vznikla jako podpora emocionálního vývoje dítěte, na nějž má vliv i hlasité předčítání. Tvůrci projektu se snaží společnosti vysvětlit, jak četba rozvíjí dítě, jaký má vliv na jeho pozdější čtenářskou aktivitu, pořádají různé soutěže. V rámci projektu se pořádají akce, na kterých dětem předčítají slavné osobnosti ČR.

2.2.3 Knihovny

Knihovny mají v rozvoji čtenářství neopomenutelné místo. Každá knihovna má svůj způsob jak děti přilákat. Jedním z nich může být přístup na internet, který je již běžný v celé řadě knihoven. Osobně jsem se zaměřila na akce Krajské vědecké knihovny v Liberci. Ta pořádá různé semináře pro děti MŠ, ZŠ, popř. i pro starší čtenáře, různé soutěže, besedy s autory, výstavy

v mezipatrech apod. S MŠ Sedmikráska Liberec jsem se zúčastnila interaktivního představení divadla Kejklíř. Na programu bylo pět klasických českých pohádek. Zajímavostí této knihovny je určitě projekt „Děti čtou nevidomým dětem“, kdy děti ze základních škol nahrávají texty knih pro své handicapované kamarády.

2.3 Prostředník literatury

U předškolních dětí, které ještě neumějí číst, je prostředník (předčítající) zásadní osobou. Na něm často záleží, zda si dítě cestičku k literatuře najde, či bude mít knihu spojenou s nepříjemnými zážitky.

Předčítající vstupuje mezi autora a posluchače, svým zprostředkováním textu může zcela změnit záměry spisovatele. S tímto prostředníkem musíme vždy počítat, protože je to hlavně on, kdo volí knihu. Dítě je odkázáno na jeho přednes, metodické schopnosti, jeho chování i osobnost. Posluchače může ovlivnit i to, jak předčítatel sedí, jakou má mimiku, gestikulaci, tempo předčítání, hlasitost, výraz, pomlky mezi slovy, zbarvení, tón a zdůrazňování hlasu. Příliš silné zdůrazňování hlasu a jiné projevy posluchačem manipulují a nenechávají mu prostor pro fantazii. Ale na druhou stranu by přednes neměl být ani monotónní a uspávající. Na přednesu závisí i citové vyznění pohádky, resp. textu.

Mezi schopnosti učitelky mateřské školy by měl patřit i kvalitní přednes s nastíněním charakteristiky postav. Tutéž pohádku můžeme přečíst jiným způsobem ve třídě dívek, jiným ve třídě plně nezbedných kluků, zvyklých na boje Supermanů aj.

Předčítající může zapojit svou kreativitu, např. když někdo klepe, na dveře může opravdu předčítající zaklepat apod. V přesnosti reprodukce textu se ale autoři rozcházejí. Jedni tvrdí, že by zásadně mělo platit, že tištěný text je obsahovým i formálním celkem a jako takový by se měl respektovat, jinak nemohou plně vyniknout jeho umělecké hodnoty, jiní upřednostňují případné zjednodušování textu tak, aby mu děti mohly porozumět.

Mezi předčítajícím a posluchačem by měl být osobní kontakt, dítě potřebuje mít pocit, že se čte pro něj, že mu čte někdo, kdo ho má rád.

Knihu vybírá prostředník s přihlédnutím k věku dítěte, zralosti, citlivosti, zájmům. Měl by se zajímat se o to, jakým jsou psány jazykem, zda poskytnou dětem smysluplnou zábavu, pozitivní vzory, zda rozvíjejí estetické cítění a vnímání, nebudují-li negativní stereotypy.

Na dobré rozpoložení posluchače i předčítajícího mají vliv i vnější podmínky, jako je pohodlí, osvětlení, hluk atp., stav posluchače a jeho rozpoložení. Proto je vhodné si před předčítáním vyhledat útulné místo, postarat se o příjemné osvětlení, eliminovat hluk. Předčítatel by měl sedět na místě, odkud ho všichni dobře slyší. Na předčítání si uděláme dostatek času.

2.4 Náměty pro práci s knihou

Dětská kniha by měla být chápána jako neoddělitelná součást života v MŠ a mělo by se s ní pracovat i v rodině.

Knihy a časopisy by měly být uloženy tak, aby byly dětem volně přístupné.

Četba by měla být spojena s aktivní spoluúčastí dětí. Aktivní spoluúčastí dětí se rozumí: dovyprávění neukončených příběhů, vymýšlení jiného zakončení pohádky, vymýšlení nového názvu pro pohádku, hledání podobností s dříve, popřípadě jindy přečteným textem, dramatizace částečná nebo úplná, motivace pro hudební, výtvarné a pohybové činnosti, recitace.

Možná je spolupráce s místní knihovnou, uspořádání různých akcí jako např.: den knihy, výstava knih, přinesení oblíbené knihy pro čtení před spaním. Zajímavým nápadem je i sběr papíru a za utržené peníze nákup nové knihy, nebo „psaní“ a ilustrace své knihy.

Do MŠ mohou přijít babičky a dědečkové za účelem předčítání. S dětmi můžeme hovořit o jejich oblíbené knize, učitelka může dětem ukázat oblíbenou knihu z dětství.

Učitelky MŠ by měly informovat rodiče (např. pomocí nástěnek), které knihy právě v MŠ používají, které knihy jsou vhodné pro předškolní věk apod.

Námětů, jak rozvíjet u dětí vztah ke knihám a k literatuře, je opravdu mnoho a záleží na každé učitelce jakou formu zvolí.

2.4.1 Projekty

V této kapitole bych se chtěla zmínit o tom, jak jsem knihu a literaturu zapojila do svých programů pro děti předškolního věku. Pro ilustraci jsem vybrala několik zrealizovaných programů.

2.4.1.1 Smolíček a neposlušný jelen

1. Cvičení: napodobování pohybu zvířátek
2. Hledání puzzles: Z velkého obrázku jelena jsem udělala puzzle. Vždy jeden dílek jsem dala do obálky. Obálky měly různou barvu. Děti byly rozděleny do dvojic a hledaly vždy určitou barvu.
3. Četba a poslech pohádky „O Smolíčkovi“ od Fr.Hrubína
4. Rozhovor s dětmi (otázky typu: Jaká zvířátka byla v pohádce? Jaký byl jelen? Jak se zachoval Smolíček?)
5. Hra „Smolíček řekl“
6. Výtvarná činnost: „Sněží“ otisky polystyrenu nebo korku na balicí papír (kolektivní práce)

Realizace:

Tento program jsem uskutečnila v MŠ Zborovská v Turnově při své souvislé praxi ve třídě Sluníčka, kde jsou děti od čtyř do pěti let.

Děti místo napodobování zvířátek chtěli napodobovat jen různé druhy ptáčků. Pak si každý našel svou dvojici, rozdala jsem jim barevné proužky papírů a ony měly hledat obálku stejné barvy. Hledání obálek se jim velmi líbilo, rychlejší pomáhaly těm, co nemohly svou najít. Děti hádaly, co by mohlo v obálkách být. Některé však nevydržely čekat, a proto se do obálky podívaly dříve a „tajemství“ vyradily. Sestavili jsme puzzle. Děti zvířátko poznaly. Následovala svačina, u které děti měly přemýšlet, v které pohádce se jelen objevuje, ale zatím to nikomu neprozradit.

Děti si opravdu nechaly svou odpověď na pozdější dobu, kdy jsme se vrátili do herny. Většina znala jen „Jelena Větroplacha“, ale některé děti si nakonec přece jen vzpomněly i na „Smolíčka Pacholíčka“. Pak si vzaly polštářky, pohodlně se

usadily a já začala číst Hrubínovo pokračování o Smolíčkovi. Pohádka byla pro děti příliš dlouhá a tak jsem konec dovyprávěla vlastními slovy.

Po četbě jsme si povídali nejprve o charakteru postav, poté jsme vyjmenovávali zvířátka, která se v pohádce vyskytovala, a děti jejich obrázky připevňovaly na magnetickou tabuli.

Aby děti dlouho neseděly, zahráli jsme si hru „Smolíček řekl“ - obdoba klasické hry „Kuba řekl“.

Výtvarnou činnost jsme odložili na odpoledne. Děti byly překvapené, čím mají malovat. Po počátečním ostychu se ale do činnosti vložily s „vrou“ a nenechaly na papíru skoro žádné volné místo.

Zhodnocení:

Myslím si, že se den vydařil. Děti vnášely do programu své nápady. Hledání obálek a sestavování puzzles se jim obzvláště líbilo. Příště bych děti raději seznámila s klasickou pohádkou „O Smolíčkovi Pacholíčkovi“. Nečekala jsem totiž, že ji některé děti nebudou znát.

2.4.1.2 Budulínek

1. Výroba netradičních hudebních nástrojů
2. Hra „Čaroděj“
3. Hádanka: podle obrázků uhodnout pohádku (obrázky viz příloha III.)
4. Četba, poslech: „O Budulínkovi“ z knihy Pohádky a povídky pro malé čtenáře
5. Rozhovor (Otázky typu: Jak se choval Budulínek? Na co babička a děda hráli? Jaké znáte hudební nástroje?)
6. Hádanky: na hudební nástroje
7. Hra s hudebními nástroji

Realizace:

Tento program jsem realizovala v MŠ Zborovská Turnov na souvislé pedagogické praxi ve třídě Sluníčka s čtyř až pěti-letými dětmi.

Ráno jsem si připravila stoleček s materiálem na tvorbu chrastidel (různé krabičky a lahvičky, rýži, skořápky od pistácií, korálky apod.). Děti se u stolečku dle zájmu střídaly. Výroba chrastidel je zaujala a s nadšením poslouchaly rozdíl zvuku jednotlivých materiálů.

Hru jsem neuskutečnila, protože většina dětí průběžně docházela jen chvíli před svačinou.

Po svačině jsme si sedli s dětmi v herně na zem. Ukazovala jsem jim obrázky a děti hádaly pohádku. Dnes ji uhodly hned napoprvé. Kartičky s obrázky jsem rozdala a děti je při poslechu zvedaly, když se ta která osoba, resp. věc ve vyprávění objevila. Ostatní děti se zapojovaly zpěvem společně s dědečkem a babičkou.

Po skončení pohádky jsme si povídali o hudebních nástrojích a já jim dávala hádanky. Následně jsme si rozdali Orfovy hudební nástroje a chrastidla. Nejprve jsme vyzkoušeli zvuk jednotlivých nástrojů, pak zvuk společný. Nakonec jsme zahráli doprovod k písním, které navrhovaly děti.

Zhodnocení: Činnosti děti zaujaly. Tuto pohádku již znaly, proto bylo možné je v průběhu četby zapojovat. Udržet pozornost dětem nedělalo problém. Nadšené byly ze hry na vlastní hudební nástroje, od této činnosti je odtrhla až vidina her na nově napadaném sněhu.

2.4.1.3 O třech medvědech

1. Hra: „Tiše, tiše medvěd spí“
2. Poznávání: vyjmenování zvířátek na magnetické tabuli, které v zimě spí.
3. Četba a poslech s úkolem: Lev Nikolajevič Tolstoj „Pohádka o třech medvědech“; děti tleskají, když slyší v textu barvu.
4. Barvy: ukazování barev na zvířátkách a ptáčcích na magnetické tabuli
5. Hra: „Pan čáp ztratil čepičku“
6. Omalování (omalovánka viz příloha IV.)

Realizace:

Tento program jsem vedla opět na své souvislé pedagogické praxi v MŠ Zborovská v Turnově ve třídě Sluníčka, kam docházejí děti ve věku 4-5 let.

Po hře a svačince jsme si zopakovali zvířátka, řekli si, která v zimě spí. Při četbě pohádky měly děti tleskat, když uslyší název barvy. Děti však byly příběhem asi natolik zaujaté, že na barvičky nereagovaly. Proto jsem úkol změnila, vždy po přečtení barvy jsem zastavila, děti barvu zopakovaly a ukázaly ji na svém nebo kamarádově oblečení.

Protože děti ukazovaly barvy už během četby, poznávání barev na zvířátkách a ptáčcích jsem vynechala. Hra „Pan čáp ztratil čepičku“ byla „sázkou na jistotu“, protože je to jejich oblíbená hra. Po procházce si děti vybarvily omalovánku.

Zhodnocení: Tento den jsem si nebyla jistá, zda činnosti děti příliš baví, protože se moc neprojevovaly – byly velmi tiché. Domnívám se však, že kdyby se nudily a činnosti je nezaujaly, daly by to najevo zlobením.

2.4.1.4 Kamarádi

1. Báseň: „Kamarád“
2. Výtvarná činnost: „Školka plná kamarádů“ – obkreslení a vystřížení rukou z barevného papíru a nalepení do domu ze čtvrtky
3. Četba, poslech: „O ztraceném králíčkovi“ od Eduarda Petišky
4. Rozhovor: (otázky typu: Kdo je to kamarád? Jaké by měl mít vlastnosti? Jak se k sobě kamarádi chovají?)
5. Dramatizace pohádky
6. Pracovní list kamarádi (viz příloha V.)

Realizace:

Program jsem uskutečňovala na své souvislé pedagogické praxi v MŠ Sedmikráska Liberec ve třídě s dětmi ve věku 5 až 6, resp. 7 let.

Ráno si děti postupně obkreslovaly a vystříhovaly ruce. Po svačince jsme si sedli v herně a já dětem přečetla krátkou pohádku. V komunitním kruhu jsme pak probírali, kdo kdy komu pomáhal. Poté jsme si pohádku zahráli. Vždy polovina

děti dělala herce a druhá diváky, napodruhé se vyměnily. Každé dítě si mohlo, zahrát jakou roli chtělo.

Po procházce si děti nalepily vystřižené ruce do papírové školky.

Zhodnocení: Dětem se činnosti líbily. Při dramatizaci jsem jim musela hodně napovídat, protože si nevzpomínali, co která postava dělala, a chtěly „to dělat správně jako v pohádce“. Příště bych volila text známější pohádky, nebo bych pohádku přečetla vícekrát, či si s dětmi ujasnila v krátkosti děj pouze slovně těsně před samotnou dramatizací.

2.4.1.5 Hajej, hajej kamínku, zem ti dělá maminku

1. Grafomotorický list: žába na kameni (viz příloha VI.)
2. Prohlížení knih u stolku – dětské encyklopedie
3. Hledání balíčků: po místnosti schované kamínky zabalené do barevných papírů
4. Rozhovor: Kde kámen najdeme? K čemu je potřeba?
5. Pohybová činnost: cvičení s kamínkem
6. Hádanka: V které pohádce seděla na kameni u studánky žába?
7. Četba, poslech: „Žabí princ“
8. Pohybová hra: Na žáby

Realizace:

Tento program jsem uskutečnila během své průběžné pedagogické praxe v MŠ Františka Ondříčka v Českých Budějovicích ve třídě „Ptáčků“ – u dětí 3 až 4-letých.

Zhodnocení: Hledání kamínků se dětem moc líbilo. Vzhledem k vyjadřovacím schopnostem a zkušenostem takto malých dětí jsem místo rozhovoru poskytla několik informací o využití kamene a ukázala dětem v encyklopediích pro

předškolní věk např. stavbu domu, či silnice. Pohádka byla pro děti příliš dlouhá, ztrácely pozornost, proto jsem jim ji dovyprávěla vlastními slovy a při vyprávění ukazovala ilustrace. Pohybová hra se vydařila.

O encyklopedie nebyl zprvu zájem, ale potom, co jsem je dětem ukázala místo rozhovoru, si je chtěly prohlížet ještě několik dní poté.

2.4.1.1 Skřítky

Realizace:

Tento projekt vznikl na základě informací z výzkumného šetření názoru rodičů. Jako oblíbená kniha dítěte předškolního věku zde byla zmíněna mj. i „Velká knížka o malých skřítcích“, kterou jsem později našla na pultě knihkupectví. Knihu jsem si zvolila jako vhodný námět pro projekt na týdenní rekreační pobyt na Šumavě s dětmi od 4 do 8 let. S dětmi jsme se pro tento týden stali také skřítky a pomáhali jsme hrdinům knihy s různými úkoly. Ke každé kapitole jsem měla připraveno několik činností.

Zhodnocení: Myslím si, že tento projekt se velmi vydařil. Některé činnosti děti zaujaly více, jiné méně. Mile mě překvapilo, jak děti s napětím poslouchaly příběhy a nemohly se dočkat dalších kapitol.

Závěr

Téma své bakalářské práce: „Význam knihy pro dítě předškolního věku“ jsem si vybrala nejen na základě svého vztahu ke knihám. Zajímalo mne, a stále zajímá, jaký je vztah ke knize dnešních dětí, rodičů a pedagogů v předškolním vzdělávání. Také mne zajímalo, jaké místo má kniha v dnešním složitém mediálním světě. Teoretickou část jsem pojala pomocí literární rešerše dostupné literatury komplexně jak po stránce psychického vývoje i specifčnosti dětské literatury s důrazem na rozvoj dětského čtenářství.

Ve výzkumné části jsem se zaměřila na postoj rodičů k významu knihy v porovnání s jinými médii, na četnost četby, zjištění výzkumných činitelů při výběru knihy a na oblíbené knihy předškolního věku. Taktéž i z pohledu učitelek mateřských škol. Výsledky tohoto výzkumného šetření uveřejněné v praktické části mojí bakalářské práce mne přivedly k radostnému zjištění, že stále platí moudrá slova J. A. Komenského, která jsem si v úvodu zvolila jako motto této bakalářské práce. Byla bych velmi ráda, aby tato práce včetně mých námětů pro práci s knihou, a uvedených projektů pomohla k lepší orientaci v této problematice.

Seznam použité a citované literatury

- BADEGRUBER, B., Pirkel, F.: *Příběhy pomáhají s problémy*. Portál, Praha 1994. ISBN 80-7178-416-8.
- BETTELHEIM, B.: *Za tajemstvím pohádek*. Nakladatelství lidové noviny, Praha 2000. ISBN 80-7106-290-1.
- ČERNOUŠEK, M.: *Děti a svět pohádek*. Albatros, Praha 1990 ISBN 80-00-00060-1.
- GRANELISOVÁ, E.M.: *Výchova v raném dětském věku*. Baltazar, 1992. ISBN 80-900307-3-4.
- HAVLÍNOVÁ, M.: *Knížka pro rodiče o knížkách pro děti*. Albatros, Praha 1987
- HELUS, Z.: *Dítě v osobnostním pojetí*. Portál, Praha 2004. ISBN 80-7178-888-0.
- CHALOUPKA, O.: *Rozvoj dětského čtenářství*. Albatros, Praha 1982.
- CHALOUPKA, O.: *Rodina a počátky dětského čtenářství*. Victoria Publishing, Praha 1995. ISBN 80-85865-40-8.
- KÁDNEROVÁ, B.: *Metodika literární výchovy v mateřské škole*. SPN, Praha 1987.
- KOLLÁRIKOVÁ, Z., PUPALA, B.: *Předškolní a primární pedagogika*. Portál, Praha 2001. ISBN 80-7178-585-7
- KOMENSKÝ, J.Á.: *Jak dovedně užívat knih, hlavního nástroje vzdělávání*. Okresní knihovna M. J. Sychry, Žďár nad Sázavou, 1991 ISBN 80-900918-0-6
- MERTIN, V., GILLERNOVÁ, I.: *Psychologie pro učitelky mateřské školy*. Portál, Praha 2003.
- OAKLANDER, V.: *Třinácté komnaty dětské duše*. Drvoštep, Dobříš 2003. ISBN 80-903306-0-6.
- Opravilová, E.: *Knih jako prostředek výchovy*. Univerzita Karlova, Praha 1984.
- PLEVA, J.V.: *Svět dítěte a kniha*, SNDR, Praha 1962
- ROSOVÁ, M.: *Úvod do studia literatury pro děti a mládež*. Ostravská univerzita, Ostrava 2003
- STREIT, J.: *Proč děti potřebují pohádky*. Baltazar, Praha 1992 ISBN 80-900307-4-2

TOMAN, J.: *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. Jihočeská univerzita, České Budějovice 1992.

TOMAN, J.: *Žánry literatury pro děti a mládež*. Pedagogické centrum, Praha 2002.

VÁGNEROVÁ, M.: *Vývojová psychologie I.* Universita Karlova, Praha 1996. ISBN 80-246-0956-8.

Dítě a kniha. Tisk, n.p., Brno 1979

RVP PV.: VÚP, Praha 2004

Současná literatura pro děti a mládež; Liberec 11.-13.březen 2004

Současná literatura pro děti a mládež; Liberec 17.-18.březen 2005

Časopisy:

Informatorium: 3/2004 str. 7

Informatorium: 3/2004 str. 8-9

Informatorium: 3/2005 str. 21

Informatorium: 4/2005 str. 22

Informatorium: 6/2005 str. 10-11

Informatorium: 1/2006 str. 11

Internetové stránky:

www.celeceskoctedetem.cz

www.libereckozve.cz

www.rostemesknihou.cz

www.veletrhdetskeknihy.cz

www.zena.atlas.cz/domov-rodina

Přílohy

Seznam příloh:

- I. Dotazník pro rodiče
- II. Dotazník pro učitelky MŠ
- III. Obrázky k pohádce „O Budulínkovi“
- IV. Omalovánka k pohádce „O třech medvědech“
- V. Pracovní list k tématu „Kamarádi“
- VI. Grafomotorický list k tématu „Hajej, hajej kamínku, zem ti dělá maminku“

Příloha I.: Dotazník pro rodiče

DOTAZNÍK PRO RODIČE

Dobrý den,

Jmenuji se Hana Kolomazníková a jsem studentkou Jihočeské univerzity, oboru Učitelství pro mateřské školy.

Touto cestou jsem Vás, jakožto rodiče předškolních dětí, chtěla požádat o pomoc při výzkumu k mé bakalářské práci na téma Význam knihy pro předškolní dítě.

Předem děkuji za spolupráci.

Vhodnou odpověď prosím podtrhněte, popř. doplňte.

Mému dítěti je (počet let, počet měsíců – např. 4,6)			
Myslíte si, že kniha má v životě dítěte stále své místo?	ano	nevím	myslím si, že jiná média jsou užitečnější	
Čtete svému dítěti?	denně	příležitostně	ne	
Kolik má Vaše dítě asi knih?	méně než 10	10 – 25	více než 25	
Má Vaše dítě vlastní knihovničku?	ano	ne		
K jaké příležitosti knihu kupujete?		jako dárek „i jen tak“		
Necháváte dítěti prostor, aby si knihu vybralo samo?	ano	někdy	ne	
Čtete recenze dětských knih?	ano	občas	ne	
Stáli by jste o radu ohledně knih od učitelky v MŠ?	ano	možná	ne	
Vybíráte knihy i podle ilustrací?	ano	někdy	ne	
Chodíte s Vaším dítětem do knihovny?	ano	ne		
Jaká je oblíbená kniha Vašeho dítěte?			
Vidí Vás Vaše dítě, někdy při četbě knihy, nebo novin?	často	příležitostně	ne	
Prostor pro další informace, popř. připomínky, které by jste chtěli zmínit:				

Doufám, že Vás vyplnění dotazníku příliš neobtěžovalo a ještě jednou děkuji za spolupráci.

Hana Kolomazníková

Příloha II.: Dotazník pro učitelky

DOTAZNÍK PRO UČITELKY MŠ

Dobrý den,

Jmenuji se Hana Kolomazníková a jsem studentkou Jihočeské univerzity, oboru Učitelství pro mateřské školy.

Touto cestou jsem Vás, jakožto učitelky předškolních dětí, chtěla požádat o pomoc při výzkumu k mé bakalářské práci na téma Význam knihy pro předškolní dítě.

Předem děkuji za spolupráci.

Vybranou odpověď prosím podtrhněte, popř. doplňte.

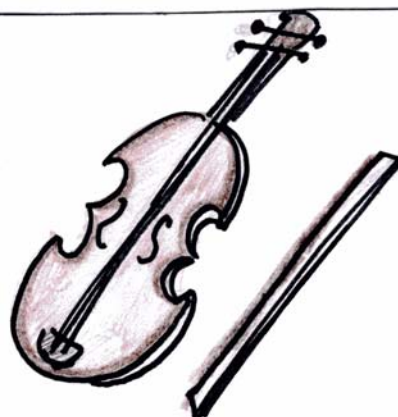
Myslíte si, že kniha má v životě dítěte stále své místo?	ano	nevím	myslím si, že jiná média jsou užitečnější
Jak často využíváte knihu v MŠ? ne	denně	příležitostně	spíše
Čtete recenze dětských knih?	ano	občas	ne
Poskytujete nové informace ohledně knih rodičům dětí?	Informace jsou na nástěnce	rozhovorem pokud mají zájem	ne
Vybíráte knihy i podle ilustrací?	ano	někdy	ne
Navštěvujete s dětmi místní knihovnu?	ano	ne	
Jaké knihy děti preferují?		
Mají děti rády knihy, rády poslouchají předčítání?	ano	zájem se snižuje	ne
Myslíte si, že zájem o knihy klesá?	ano	nevím	ne
Myslíte si, že knihovna ve Vaší MŠ je dostatečně vybavená?	ano	spíše ne	ne

Prostor pro další informace, popř. připomínky, které by jste chtěli zmínit:

Doufám, že Vás vyplnění dotazníku příliš neobtěžovalo a ještě jednou děkuji za spolupráci.

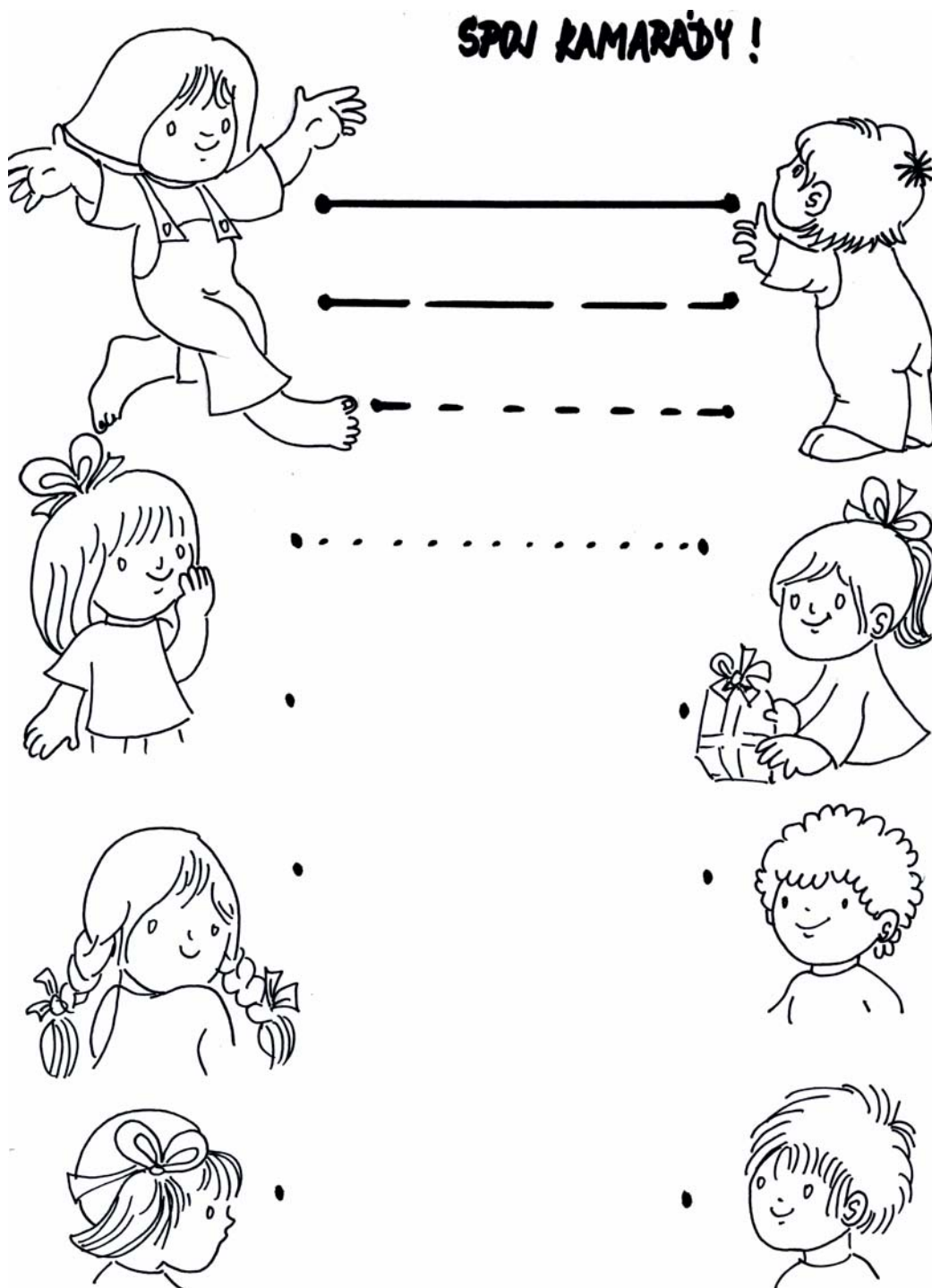
Hana Kolomazníková

Příloha III. Obrázky k pohádce „O Budulínkovi“

Příloha IV.: Omalovánka k pohádce „O třech medvědech“

Příloha VI.: Grafomotorický list k tématu „Hajej, hajej kamínku, zem ti dělá maminku“

